

Tomasz Berbeka

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

**WYNIKI PRODUKCYJNO-EKONOMICZNE INDYWIDUALNYCH
GOSPODARSTW ROLNYCH POŁOŻONYCH W REGIONIE
SUDECKIM***

*ECONOMIC AND PRODUCTION ASPECTS OF INDIVIDUAL
AGRICULTURAL FARMS LOCATED IN SUDETY REGION*

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, wartość produkcji, dochód rolniczy, Dolny Śląsk
Key words: agricultural farm, production value, farm income, Lower Silesia

Synopsis. W opracowaniu przedstawiono wyniki badań ankietowych 30 gospodarstw dolnośląskich położonych w rejonie sudeckim o profilu produkcji zarówno roślinnym, jak i zwierzęcym. Celem badań było określenie podstawowych wyników produkcyjno-ekonomicznych. Ponadto, określono poziom wsparcia finansowego kierowanego kanałami pozarynkowymi dla gospodarstw rolnych.

Wstęp

Objęcie Polski zasadami Wspólnej Polityki Rolnej w pewnym stopniu uniezależniło poziom dochodów gospodarstw rolnych od uzyskiwanych wyników produkcyjnych. Sytuacja ta wynika przede wszystkim z przyjęcia przez Polskę uproszczonego systemu płatności obszarowych. Coraz częściej rolnictwo narażone jest na niekorzystne zmiany klimatyczne mające istotniejszy wpływ na wyniki ekonomiczne gospodarstw produkujących intensywnie. Istotny wpływ na zmienność tych jednostek produkcyjnych ma trudna sytuacja finansowo-ekonomiczna, ograniczony popyt i częste w okresie wielolecia niskie ceny produktów rolnych. Czynniki te decydują o strukturze i kierunku produkcji, wykorzystaniu gruntów oraz czynników produkcyjnych. Nie wytwarza się w zasadzie dla samej produkcji, ale żeby wprowadzić wytworzone produkty na rynek i osiągnąć dochód ze sprzedaży [Stelmachowski 2003]. 2008 rok okazał się niekorzystny dla producentów żywności. Negatywny wpływ spadku cen produkcji roślinnej został częściowo zrekompensowany wzrostem kwoty dopłat bezpośrednich w efekcie wyższych stawek płatności uzupełniających [Zegar i in. 2009]. Potwierdzeniem tej zależności są wyniki badań przeprowadzonych w gospodarstwach sudeckich. Obszary górskie charakteryzują się niekorzystnymi warunkami przyrodniczo-ekonomicznymi do prowadzenia produkcji rolniczej. Struktura użytków rolnych predestynuje teoretycznie ten obszar do zwiększonego udziału produkcji zwierzęcej w relacji do innych regionów. W praktyce jednak dane GUS nie potwierdziły takiej zależności. W gospodarstwach zachodzą silne procesy koncentracji produkcji. Wzrasta nie tylko pogłowie, lecz przede wszystkim skala produkcji, która jest podstawowym czynnikiem decydującym o efektach ekonomicznych tych gospodarstw. Występuje również proces specjalizacji regionalnej produkcji mleka i żywca [Ziętara 2005]. Z uwagi na korzystne zmiany w systemie wsparcia producentów zwierząt, wzrasta zainteresowanie tym kierunkiem w szczególności na obszarach górskich i podgórskich. W świetle zapowiadanych zmian w funkcjonowaniu Wspólnej Polityki Rolnej kluczową rolę w aspekcie globalnej konkurencyjności rolnictwa odegrają prawdopodobnie wyniki produkcyjno-ekonomiczne nieuwzględniające wsparcia bezpośredniego. Warunki akcesji wywołały znaczącą poprawę sytuacji dochodowej polskich gospodarstw rolnych, w tym też wpłynęły na ich zdolność do konkurowania [Józwiak 2006]. Oznacza to, że większe możliwości w tym zakresie będą miały gospodarstwa większe obszarowo. W wielu przypadkach mniejsze jednostki produkcyjne utracą swój charakter rodzinny na rzecz rolnictwa wielkotowarowego. Istotną rolę w tym zakresie odegrają możliwości dywersyfikacji dochodów w gospodarstwach średnich.

Celem artykułu było określenie wyników ekonomicznych, z uwzględnieniem wsparcia finansowego realizowanego w ramach WPR.

* Artykuł powstał w wyniku realizacji projektu finansowanego przez MNiSW pt.: „Instytucje w procesie przemian strukturalnych i ekonomicznych na polskiej wsi i w rolnictwie w świetle wsparcia unijnego”, nr N N112 129036.

Metodyka badań

Badaniom poddano 30 gospodarstw rolniczych funkcjonujących w regionie sudeckim. Do analizy wybrano gospodarstwa w sposób celowy. Kryterium celu stanowiły gospodarstwa przodujące w subregionie o znaczącej skali produkcji, dostosowane w zakresie kierunku produkcji do warunków przyrodniczych, mające dobre perspektywy rozwoju. Celem badań było określenie podstawowych wyników produkcyjno-ekonomicznych ze szczególnym uwzględnieniem wpływu wsparcia finansowego realizowanego w ramach WPR. Dla potrzeb badań posłużono się formularzem kwestionariusza wywiadu.

Wyniki badań

Badane gospodarstwo rolne charakteryzowały się średnim obszarem UR, ponad 6-krotnie większym aniżeli podają raporty ARiMR dla Dolnego Śląska. W ujęciu regionalnym największe jednostki produkcyjne zlokalizowane były w subregionie podgórskim, najmniejsze zaś w regionie górskim (tab. 1). Udział gruntów ornych wynosił średnio 76,5%, przy tym najniższa wartość przypadła na subregion górski (55%), gdzie odnotowano najwyższy odsetek trwałych użytków zielonych. Istotny jest wysoki udział gruntów dzierzawionych (średnio 43%). Taka forma władania ziemią dominowała w subregionie podgórskim, najmniej istotną rolę odegrała w subregionie górskim. Ankietowani jednocześnie stwierdzili, że nie ma zjawiska przewagi popytu ziemi nad jej podażą. Sytuacja taka jest zatem potwierdzeniem małej atrakcyjności prowadzenia produkcji rolniczej w tym regionie. Najniekorzystniejszy rozłóg ziemi w gospodarstwach przypadł na subregion górski. Na obszar górski przypadło 8 gospodarstw, podgórski o specyficznych warunkach – 13 jednostek, natomiast na wyżynny – 9. Średnia wartość deniwelacji w obiektach wyniosła 84 m, przy tym wysokość ich położenia zawierała się w przedziale od 210 do 778 m.

Tabela 1. Charakterystyka czynnika ziemi w gospodarstwach w podziale na subregiony
Table 1. Characteristics of land factor in farms due to subregions

Subregion	Średnia pow. UR/Average surface of UAA	Min. pow. UR/Min. Surface of UAA	Maks. pow. UR./Max. Surface of UAA	Odsetek GO/Share of AL	Odsetek TUZ/ Share of Pastures and Meadows	Odsetek ziemi dzierzawionej/ Share of leased land
Wyżynny*/ Upland	83,2	32,5	150	83,3	16,4	21,2
Podgórski/ Submountain	111,1	12,7	368,9	78,1	21,2	61,6
Górski/ Mountain	42,8	22	76,1	55	45	12,1
Ogółem/Total	84,5	12,7	368,9	76,5	23	43

*bez ONW/without LFA

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Tabela 2. Charakterystyka czynnika pracy w gospodarstwach w podziale na subregiony
Table 2. Characteristics of labour factor in farms due to subregions

Subregion	Średnia liczba osób pełnozatrudnionych (FWU rodzinna siła robocza)/ Averages number of full employment (family workforce)	Maks. liczba osób pełnozatrudnionych (FWU)/ Maximum number of full employed	Średnia FWU/100 ha UR/ Average employment per 100 ha of UAA	Maks. FWU/100 ha UR/ Maximum number of employed per 100 ha of UAA	Średni wiek kierownika/ Average of manager	Liczba kierowników z co najmniej średnim wykształceniem/ Number of managers with minimum secondary education
Wyżynny/ Upland	2,7	3,9	4,1	8,7	44	6
Podgórski/ Submountain	2,2	5,3	3,4	10,5	48	11
Górski/ Mountain	2,7	3,5	8	20,5	47	4
Ogółem/Total	2,5	5,3	4,8	20,5	47	21

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Tabela 3. Wybrane kategorie środków trwałych w subregionach
Table 3. Selected categories of fixed assets due to subregions

Subregion	Wartość budynku mieszkalnego/ Home value	Wartość środków trw. produkcyjnych/ Value of production's fixed assets	Wartość środków trw. prod./ha UR/ Value of production's fixed assets per ha of UAA	Wartość środków trw. prod./JPP Value of production's fixed assets per FWU	Średnia wartość budynków i budowli/ Average value of buildings	Wartość ciągników/ Tractors value
Wyżynny/ Upland	276 433	979 855	11 777	362 909	529244	198000
Podgórski/ Submountain	268 438	724 603	6 522	329 365	322527	163085
Górski/ Mountain	187 478	523 950	12 242	194 056	193075	246750
Ogółem/ Total	249 247	747 671	8 848	299 068	350022	195870

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Tabela 4. Pogłowie zwierząt gospodarskich w podziale na subregiony
Table 4. Livestock in farms due to subregions

Subregion/	Przeciętne pogłowie zwierząt gospodarskich/ Average livestock density				
	DJP/gospodarstwo/LCU per farm				DJP/100 ha UR/ LCU per 100 ha of UAA
	bydło/cattle	trzoda chlewna/pigs	pozostale/others	razem/total	
Wyżynny/ Upland	14,5	4	2,3	20,8	25
Podgórski/ Submountain	34,5	2	0,3	36,8	33,1
Górski/ Mountain	33,8	0,6	0,5	34,9	81,5
Ogółem/ Total	28,3	2,2	1	31,5	37,3

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Zasoby pracy w badanych obiektach w przeliczeniu na jednostkę AUW/100 ha UR wyniosły 4,8, przy tym najwyższy wskaźnik zanotowano w subregionie górskim (8,0 AUW/100 ha). Zasoby siły roboczej w ostatnich 5 latach w ponad 80% jednostek nie zmieniły się. Średni wiek kierownika gospodarstwa wyniósł 47 lat, przy jednoczesnym wykształceniu co najmniej średnim w 70% przypadków (tab. 2).

Średnia wartość środków trwałych w badanych gospodarstwach wyniosła 8,8 tys. zł/ha UR, z tego w subregionie górskim 12,2 tys. zł, natomiast w subregionie podgórskim – 6,5 tys. zł. W strukturze wartościowej środków trwałych dominowały budynki i budowle (47%), następnie ciągniki (26%) oraz maszyny i urządzenia (27%). Średnia wartość rynkowa ciągników wyniosła 196 tys. zł/gospodarstwo (tab. 3).

W badanych gospodarstwach uzyskiwano lepsze wyniki produkcyjne (wyższe poziomy plonowania w relacji do średniej dla regionu sudeckiego) oraz wydajności w produkcji zwierzęcej zbliżone do wartości średnich.

Wyniki te były możliwe do osiągnięcia dzięki większej skali produkcji oraz ponadprzeciętnemu wyposażeniu w środki trwałe, jak również mniejszemu stopniowi zużycia parku maszynowego.

W strukturze zasiewów zboża stanowiły 69,5%, pastewne – 5,5%, trawy na gruntach ornych – 5,5%. Średnie plony podstawowych ziemiopłodów wyniosły dla: pszenicy 46,6 dt/ha, jęczmienia jarego – 36,0 dt/ha, pszenżyta i żyta – 32,1 dt/ha, owsa – 30,5 dt/ha, natomiast ziemniaków – 266 dt/ha. Najwyższą obsadę inwentarza żywego zanotowano w regionie górskim (81,5 DJP/100 ha UR), najmniejszą zaś w regionie wyżynnym – zaledwie 25 DJP/100 ha UR (tab. 4). Najistotniejszą rolę w produkcji zwierzęcej odegrało bydło.

Z przeglądu i próby systematyki problematyki pozarolniczych działalności na obszarach wiejskich przeprowadzonej przez Czarneckiego [2005] wynika, że podejmowano ją m.in. w aspekcie, że kwestie dochodowe są przedmiotem badań struktury funkcjonalnej wsi oraz zagadnień związanych ze strukturą zatrudnienia i dwuzawodowością w rolnictwie, a także w kontekście różnicowania źródeł zatrudnienia i dochodów również samych gospodarstw. Główne źródło utrzymania w 80% stanowiła działalność rolnicza, 13% praca zarobkowa poza rolnictwem, resztę zaś prowadzenie własnej działalności gospodarczej. Za główne źródło uznano przychody pozarolnicze przewyższające wartość dochodu rolniczego. W badanej populacji gospodarstw zasoby siły roboczej w ostatnich 5 latach nie zmieniły się w 80% przypadków. Zwiększyły się jedynie w 3 gospodarstwach, a zmniejszyły w 2 (tab. 5).

Tabela 5. Charakterystyka źródeł dochodów i czynnika pracy w gospodarstwach według profilu produkcji
Table 5. Characteristics of farm incomes and labour factor due to profile of production

Gospodarstwa (profil produkcji)/Farms (production profile)	Główne źródło utrzymania rodziny (liczba gospodarstw)/Main source of family income (number of farms)			Liczba gospodarstw, w których w ostatnich 5 latach zasoby siły roboczej/Number of farms where the labour force in recent 5 years		
	gospodarstwo rolne/farm	praca zarobkowa poza gosp./work outside of agriculture	własna działalność gosp./own private activity	zwiększyły się/increased	nie zmieniły się/haven't changed	zmniejszyły się/decreased
Roślinne/Plant production	9	1	1	2	7	2
Zwierzęce/Animal production	10	1	0	0	11	0
Mieszane/Mixed farms	5	2	0	1	6	0
Ogółem/Total	24	4	1	3	24	2

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Wsparcie gospodarstw w ramach dopłat bezpośrednich i PROW-u wahało się od 1070 do niespełna 1300 zł/ha UR. Wartości te stanowiły średnio około 50% w wartości sprzedanej produkcji rolniczej. Średnio na gospodarstwo wartość dopłat przekroczyła 55 tys. zł. Z dofinansowania inwestycyjnego skorzystały głównie jednostki z subregionu wyżynnego (tab. 6). Dopłaty ONW w subregionie górskim i podgórskim stanowiły ok. 25% kwoty tych dopłat wraz z dopłatami bezpośrednimi.

Badane gospodarstwa okazały się silniejsze ekonomicznie od przeciętnego gospodarstwa indywidualnego na Dolnym Śląsku, przede wszystkim z uwagi na obszar i charakter prowadzonej produkcji. Zaprezentowane w opracowaniu dane empiryczne wskazują na przewagę wartości sprzedaży produkcji roślinnej nad zwierzęcą w subregionach wyżynnym i podgórskim. Największy udział sprzedaży mleka w produkcji zwierzęcej przypadł na gospodarstwa górskie (tab. 7).

Tabela 6. Dopłaty do działalności rolniczej w zł/gospodarstwo w podziale na subregiony
Table 6. Payments to agricultural activity in PLN/farm due to subregions

Subregion	Dopłaty bezpośrednie/Direct payments	Dopłaty ONW/LFA payments	Dopłaty PROW inwestycyjne/Investment RADP payments	Dopłaty PROW nie inwestycyjne/Non investment RADP payments	Razem bezpośr. z ONW/Total direct payments and LFA payments	Pozostałe w ramach PROW/Others within RADP	Dopłaty razem/Total payments
Wyżynny/Upland	66 635,1	2 512,4	34 422,2	3 979,2	69 147,5	38 401,4	107 549,0
Podgórski/Submountain	61 649,8	21 559,7	21 895,0	14 134,6	83 209,5	36 029,7	119 239,2
Górski/Mountain	32 540,1	10 254,0	12 693,1	0,0	42 794,1	12 693,1	55 487,2
Ogółem/Total	55 382,8	12 830,7	23 199,4	7 318,8	68 213,5	30 518,1	98 731,6

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Tabela 7. Wartość produkcji sprzedanej w zł/ha UR w gospodarstwach w podziale na subregiony
Table 7. Value of sold production in PLN/1 ha of UAA in farms due to subregions

Subregion	Sprzedaż produkcji roślinnej/Sales of plant production	Sprzedaż produkcji zwierzęcej/Sales of animal production	Sprzedaż mleka/Sales of milk	Sprzedaż mięsa/Sales of meat	Sprzedaż produkcji rolniczej razem/Total agricultural production sales
Wyżynny/Upland	1 676,8	364,3	110,2	254,1	2 041,1
Podgórski/Submountain	1 336,6	744,9	495,1	249,9	2 081,5
Górski/Mountain	666,0	2 029,9	1 621,3	408,6	2 695,9
Ogółem/Total	1 346,8	806,2	533,6	272,6	2 153,0

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Z danych zawartych w tabeli 8 wynika, że udział dopłat w ramach WPR w gospodarstwach roślinnych przekroczył 100% dochodu rolniczego netto. Zdecydowanie korzystnie przedstawiała się sytuacja w przypadku gospodarstw o mieszanym profilu produkcji oraz tych, w których dominowała produkcja zwierzęca. W tym przypadku udział zmniejszył się odpowiednio do poziomu 44 i 46%.

Tabela 8. Wybrane kategorie dochodowe w zł/gospodarstwo z uwzględnieniem profilu produkcji
Table 8. Selected income categories in PLN/farm with regard to production profile

Gospodarstwa (profil produkcji)/Farms (production profile)	Dopłaty w ramach WPR/CAP payments	Dochód rolniczy brutto z dopłatami/Gross farm income with payments	Dochód rolniczy netto/Net farm income
Roślinne/Plant production	121 057,3	141 263,5	116 191,9
Zwierzęce/Animal production	53 310,0	134 650,9	119 441,8
Mieszane/Mixed production	48 737,3	113 131,6	106 279,3
Ogółem/Total	77 903,5	131 964,8	115 031,9

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Podsumowanie

Uzyskiwane w gospodarstwach rolnych efekty ekonomiczno-produkcyjne należą do najistotniejszych i warunkujących jednocześnie dalszą egzystencję i ich rozwój. Badania ankietowe dotyczące funkcjonowania 30 rolniczych jednostek produkcyjnych położonych na obszarze Sudetów pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków:

- gospodarstwa rolne charakteryzowały się kilkukrotnie większą powierzchnią UR oraz wyższą obsadą zwierząt niż średnia dla Dolnego Śląska,
- największe zasoby pracy zanotowano w subregionie górskim i jednocześnie średni wiek kierownika gospodarstw nie przekroczył 48 lat,
- średnia wartość środków trwałych w badanych jednostkach wyniosła 8,8 tys. zł/ha UR, przy tym w subregionie górskim była najwyższa,
- w strukturze zasiewów zboża stanowiły 69,5%; średnie plony podstawowych ziemiopłodów przekroczyły wartości średnie dla regionu; najwyższą obsadę inwentarza żywego zanotowano w regionie górskim, najmniejszą zaś w regionie wyżynnym; najistotniejszą rolę w produkcji zwierzęcej odegrało bydło,
- główne źródło utrzymania stanowiła działalność rolnicza, następnie praca zarobkowa poza rolnictwem, pozostałe zaś prowadzenie własnej działalności gospodarczej,
- wsparcie gospodarstw w ramach dopłat bezpośrednich i PROW-u wahało się od 1070 do niespełna 1300 zł/ha UR. Wartości te stanowiły średnio około 50% w wartości sprzedanej produkcji rolniczej,
- udział wszystkich dopłat w ramach WPR w gospodarstwach roślinnych przekroczył 100% dochodu rolniczego netto, natomiast w jednostkach o profilu produkcji zwierzęcej wyniósł średnio 46%, zatem okazały się one mniej narażone na przewidywaną redukcję wsparcia rolnictwa europejskiego.

Literatura

- Czarnecki A.** 2005: Obszary wiejskie, urbanizacja wsi, rozwój wielofunkcyjny, rolnictwo wielofunkcyjne – przegląd. [W:] Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich (red. A. Rosner). IRWiR PAN, Warszawa.
- Józwiak W., Mirkowska Z.** 2006: Zdolność polskich gospodarstw rolnych do konkurowania. *Więś i Rolnictwo* 3/2006.
- Stelmachowski A. (red.) 2003: Prawo rolne. Wyd. Prawnicze Lewis Nexis, Warszawa, 42.
- Wyniki ekonomiczne wybranych produktów rolniczych w latach 2005-2006, 2007 (red. A. Skarżyńska). *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*. Dodatek do zeszytu 3, 103, 111, 116, 122.
- Zegar J., Goraj L., Floriańczyk Z.** 2009: Dochody rolników w roku 2008 na tle lat poprzednich. [W:] Analiza produkcyjno-ekonomiczna rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2008 roku (red. A. Kowalski). Warszawa, 82.
- Ziętara W.** 2005: Ekonomiczne aspekty produkcji mleka w Polsce. Maszynopis w Katedrze Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych, SGGW.

Summary

The results of questionnaire investigations conducted in 30 Lower Silesian farms with plant and animal profile of production located on Sudety Region has been presented. The aim of the study was evaluation of basic economic and production aspects. Moreover the level of support within non market channels to the farms has been described as a share of selected income categories.

Adres do korespondencji:

dr Tomasz Berbeka
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Instytut Nauk Ekonomicznych i Społecznych
tel. (71) 320 17 76, e-mail: tomasz.berbeka@up.wroc.pl